

harska, prof. Hahna z NDR i člena-korespondenta ČSAV Radovana Richty a řady dalších účastníků, kteří vystupovali na plénu kongresu i v jeho jednotlivých sekcích...

Teorie postindustriální společnosti nakonec v konfrontaci s marxismem neuspěla a na kongresu všeobecně propadla. Není mi známo, proč se na kongres nedostavil prof. Daniel Bell z USA, jeden z hlavních tvůrců této teorie, a spolu s ním i některé jiné špičky soudobé buržoazní sociologie. Účastníci kongresu však nutně nabyli dojmu, že zejména američtí sociologové – stoupenci teorie postindustriální společnosti – nebyli s to tuto teorii v konfrontaci s marxismem obhájit a rezignovali na solidnější teoretickou obranu. Toto přesvědčení nesdílela jen československá delegace či delegace ostatních socialistických zemí, ale velká většina delegátů kongresu...

Jaroslav Kučera

Nečisté tóny na staré téma²

Tenký led takzvané alternativní sociologie

Patřím ke generaci těch, kteří sociologické poznání se všemi problémy „jeho mládí“ v šedesátých letech cítili jako moc, jež může naplnit často poloprázdné deklarace, překonat efekty povrchnosti, dát myšlenkám původní smysl, ukázat nové možnosti, nahradit spekulativní utopie skutečně revolučním rozbořem společenských jevů, přispět k rozpracování strategie a zejména taktiky reálných sociálních přeměn. Byli jsme doslova fascinováni možností, co všechno a jak věčně se dá odhalit sociologickým výzkumem, jak lze společenskovední poznání naplnit konkrétností a životností. Básník by řekl: podlehlí jsme touze znát pravdu našeho života. Bylo to jako sugesce velící – sloužit idejím, jejichž naplnění se stalo smyslem života celých generací.

Sociologie nám s nebyvalou konkrétností a otevřeností objevovala všední, obyčejné „přízemní triviálnosti“, které jsou nejen nejvlastnější půdou lidských zápasů, ale i základem, od něhož se odvozují sociální vztahy socialistické společnosti.

Avšak druhá polovina šedesátých let ukázala, jak významné jsou teoreticko-metodologické předpoklady, z nichž sociologické poznání vyrůstá, a kam je možno dojít s koncepcí „čisté sociologie“ zbavené „ideologických předsudků“. Pro mnohé z těch, kteří v padesátých letech svou „revolučností“ nevešli do programu strany, se

² Přetištěno ve zkrácené podobě z *Rudého práva*, 3. února 1984, s. 4. Publikace tohoto článku – kritiky sborníku *Metodologické problémy společenskovedního výzkumu budoucnosti* (Flek, Miloš /ed./ 1983. Praha: OKM Sportpropag) vedla k likvidaci Oddělení komplexního modelování Sportpropag Praha, kde v 70. a 80. letech působili Pavel Machonin, Miloš Zeman, Martin Potůček a řada dalších sociologů.

sociologie stala „lokálem vědeckého poznání“, kde empirickým výzkumem se každý oháněl jako tuplákem piva. Bylo třeba propagovat nejpobláznější politiky – a tu posloužil výzkum veřejného mínění. Hodilo se dokumentovat ztrátu všech hodnot socialismu – a tu posloužila sociologická pracoviště základního výzkumu. Pak záleželo už jen na tom, s jakou politickou demagogií se s výsledky bude zacházet, protože „empirické údaje jsou přesně spočítány“. *Zapomněla se jen maličkost – tabulace číselných korelací, které nám poskytuje počítač, jsou závislé na tom, jaký jsme mu dali materiál a na základě jaké teoretické konstrukce byl proveden jeho výběr.*

Z určitého hlediska bylo pro další vývoj marxisticko-leninské sociologie v posledním desetiletí asi nejdůležitější ukázat, jakým klamem a nesmyslem jsou ujištění toho typu, že „sběr empirického materiálu je veden bez předpojatých teoretických údajů“, že „fakty jsou zkoumány jako takové“, že „výzkum pracuje jen s nespornými materiály“, že „šetření bude realizováno v čisté podobě“, že „autoři nejsou zatíženi dříve získanými poznatky“ atd...

Tak jako v žádném stadiu společenského poznání neexistuje „čistý tvar“ smyslového a logického, tak ani žádný empirický výzkum se neuskutečňuje „jen tak“, „naslepo“, „zcela objektivně“. Každý empirický výzkum pracuje s určitým pojmovým aparátem a je přímo nebo zprostředkovaně spojen s potřebami života společnosti. Proto je vždy svým způsobem ideologicky determinován, je nutně součástí určité „makroanalytické orientace“.

My marxisté na tuto skutečnost upozorňujeme stále a zcela otevřeně. A nejen to. Uvědomujeme si, že máme-li získat hodnověrné, pravdivé údaje, musí každému výzkumu předcházet programově orientované teoretickometodologické uchopení zkoumaných otázek

Marxisticko-leninská sociologie ve svém poznání nutně vychází z určité makroanalytické orientace, která je filozofickou koncepcí světa, odpovídá na základní světónázorové otázky, na původ světa a zdroj vědomí, na postavení člověka ve společnosti. Proto je jednoznačně ontologicky orientovaná. Vychází vždy z určitých teoretickometodologických principů, které dovádí do konkrétní analýzy a tím naplňuje možnosti poznání světa lidí. Proto je jednoznačně gnozeologicky orientovaná. Ve svém světónázorovém vyjádření, které je určující pro vztah k třídním a společenským hnutím, akcentuje určité komplexní pohledy. Proto je jednoznačně světónázorově orientovaná...

Tyto skutečnosti nejsou samozřejmě žádným vědeckým objevem. Je to problematika, které se v posledním desetiletí věnovaly desítky statí v odborném tisku. Čs. sociologická společnost organizovala nejen jeden teoretickometodologický seminář ukazující, že sloužit revolučním přeměnám společnosti znamená teoreticky uchopit „makroproblémy“ i „mikroproblémy“ našeho života a poskytnout návod k jejich praktickému řešení.

Co si však myslet o takových teoretickometodologických přístupech, které bez jakýchkoliv hlubších argumentů sebevědomě odsuzují současnou sociologii za to, že „rozhodující místo dostává makroanalýza“? Ta prý vede ke ztrátě konkrétnosti, a proto „na její místo nastupuje abstrakce, s níž upadá smysl pro realitu“.

To vše nám sdělují autoři, kteří se dlouhodobě zabývají problematikou abs-

traktního modelování, jež je koncipováno tak, že není vůbec aplikovatelné na sociální skutečnost. Zato nám však nabízejí „alternativní sociologii“, která má zkoumat společnost nikoli v jednotě makroanalytických a mikroanalytických přístupů, tak jak je tato jednota koncipována v marxisticko-leninské filozofii, ale „ve světle všedního dne“, protože jen „drama každodennosti“ může rehabilitovat společenské jevy. To má být nová cesta vedoucí k odhalení a k pochopení všedních jevů společenského života a jeho procesů. Jen tak prý může být dosaženo cíle, jímž je „alternativní sociologická orientace“, měnící způsob vidění společenské reality.

Co k tomu říci? Podobné alternativy nám před lety nabízel I. Sviták. Tedy nic nového, už to tady všechno bylo. Sviták chtěl změnit způsob vidění společenské reality především tím, že zbaví empirické poznání vlivu ideologicky zatížených teorií. Je pravdou, že volil poněkud srozumitelnější a působivější formulace a napsal o nadvládě makroanalýzy a paradigmatu. Jazyk těch, kdo dnes brojí proti „makroanalytické orientaci“ naší sociologie, je až příliš poplatný západní sociologické terminologii a naznačuje, kde autoři nacházejí své inspirace.

Naši představitelé „alternativní sociologie“ jsou ve svých hodnotících soudech jednoznační. Vadí jim, že „...rozbor společenských jevů je vždy nějak zakotven v zákonech a fungování celé společnosti“, že „do sociologické reality se nedostávají jevy a procesy, které jsou způsobeny specifickými okolnostmi a podmínkami“. (Bohužel neříkají, které jevy a okolnosti mají na mysli.)

Ze všech těchto a i z řady jiných důvodů je prý naše sociologie adialektická. A nejen to. Pro sociologické poznání je dnes „nápadný odklon od reality ... faktická rezignace na včlenění individua do jeho společnosti“. Proto prý život jedince zůstává v optice dnešní sociologie čímsi vedlejším a realita sociologického poznání je spíše vytlačována, než aby byla zhodnocena.

O těchto a dalších „vědeckých objevech“ se můžeme dočíst v článku *Teze k úvahám o přístupu sociologie k realitě*. Je k přečtení ve sborníku statí, které pod názvem *Metodologické problémy společenskovědního výzkumu budoucnosti* vydal Sportpropag Praha. V této publikaci je i „mnoho jiných zajímavostí“. Jde však o příliš vážnou problematiku, než aby mohla být posuzována „sportovně“.

Ponechme pro tuto chvíli stranou, proč u nás takové otázky jako „problém racionalismu a jeho mezí“, „prognóza a praxe“, „možnost formálního popisu společenských objektů“, „funkce a koncepce sociálního intelektu“ aj. koncipuje jako součást státního plánu ekonomického výzkumu jedno oddělení Sportpropagu v Praze, kým a jak jsou tyto materiály posuzovány a především společensky využívány. Těžko budeme někomu vysvětlovat, jak a čím tato tematika souvisí s propagací sportu. Jde totiž spíše o propagaci teoretickometodologických omylů a různých pozitivistických a fenologických trendů v našich společenských vědách.

Rozsah jednoho článku nám umožňuje uvést jen zkrácenou verzi „argumentů“, která však nemění jejich obsah a smysl. Nutně vyvolávají otázku, kde žil autor těchto tezí posledních 10–15 let, vytýká-li naší sociologii výhradní zaměřenost na makroanalýzy? Každý student sociologie, podnikový sociolog, natož vědeckovýzkumný pracovník, každý, kdo alespoň minimálně sleduje sociologickou produkci

posledních let, mu totiž odpoví, že naše marxisticko-leninská sociologie má a žije dnes zcela jinými, diametrálně odlišnými a chce se říci i zcela opačnými problémy, než které demonstrativně předvádí autor citované stati. Zná vůbec aktuální problematiku svého oboru, nebo je inspirován (jak jazyk jeho textu napovídá) koncepcemi „velkých teoretických systémů“ západní sociologie?

Našemu sociologickému poznání můžeme totiž vytýkat právě opačné skutečnosti. Máme mnoho mikroanalýzy a málo makroanalýz ... Co se však stává zvláště aktuální, je komplexní, všestranná makroanalýza, která by výsledky mikro- a mezoanalýz utřídila, přehodnotila a začlenila do širších příčinných souvislostí.

Bylo by možno citovat řadu stranických dokumentů, jež nám právě v této souvislosti připomínají, že musíme přinášet nové hluboké koncepční myšlenky spjaté s realitou dneška, ukazující cesty dalšího postupu, nová hluboká sociologická a filozofická zobecnění stojící na půdě naší skutečnosti, postihující dozrávající tendence a dávající možnost ve spolehlivých prognózách vidět lépe zítřek a činit zdůvodněná rozhodnutí.

Takové úkoly může plnit jen sociologie vycházející z "makroanalytické orientace", kterou představuje dialektický a historický materialismus. Je nejobecnější filozofickou teorií objektivní skutečnosti, tedy nejobecnější makroorientací našeho poznání, všeobecnou metodologií výkladu a přetváření světa přírody a společnosti. V ní se integrují, formují, prohlubují, dotvářejí tisícileté zkušenosti lidstva z vývoje sociálního poznání i cesty vedoucí k tomu to poznání.

Za svou práci každý neseme nemalou morální odpovědnost. Zvláště v těch dobách, kdy dialektika socialismu přináší neočekávané zvraty a vyžaduje soustředit síly na jejich řešení, to sociolog nemusí mít vůbec snadné. Nesmí se bát dotknout těch, kteří v různých pozicích a řídicích funkcích neplní své úkoly tak, jak to vyžaduje společenský zájem, ale nesmí tak podléhat pesimistickým, dekadentním, pragmaticky orientovaným náladám, které zpravidla s sebou nesou i hrubý utilitarismus a sobecké prospěchářství.

Nové pohledy a nová poznání nemohou být ani v práci sociologa destrukcí šokujícím siláctvím a samospasitelností. Nové je dialektickou negací. Uchovává a rozvíjí poznání, jehož hodnota byla ověřena v zápasech o bytostné zápasy člověka a společnosti.

To není lehký a snadný program. Na jiných „alternativních cestách“ by se však sociologické poznání stalo parazitním a zbytečným. Pro naši sociologii existuje jen jediná alternativa – spojit sociologické poznání se zkušeností a zápasy strany, třídy a lidu této země. Jen tak bude sociologie potřebná a zajímavá, jen tak může vstoupit do revolučního pohybu naší doby. *Svá naplnění může nalézt jen ve spojení s novým historickým typem praxe, jaký bezesporu představuje socialistická společnost. Proto nemůže být jen hledáním, ale i odevzdáváním.*

Karel Rychtařík